

התרגום כתיירות

מבחר אישי של שירה מתורגמת, לא רק על ברלין

שמעון לוי

זכות עצמה שמורה לנו, שנולדנו כאן, שכותבים ומדברים גרמנית טובה יותר מרוב החמורים הלאומיים - באותה זכות עצמה אנו תובעים לעצמנו נהר ויער, חוף ובית, עמק והר. זוהי הארץ שלנו. יש לנו הזכות לשנוא אותה כי אנו אוהבים אותה. גרמניה היא ארץ שסועה. חלק ממנה הוא אנחנו."

הייקים בארץ (כולל אמי שאיננה יקית גועית, לדעת אבי) היו קשורים בטבורם הרוחני לתרבות גרמניה. תרבות גרמניה היתה שלהם לא רק משום שהיו מעורים ומעורבים בה, אלא כיוון שהיו מיוצריה הפוריים והמאתגרים ביותר. הסופרים, המוסיקאים, אנשי התיאטרון, הציירים והפסלים, בעלי הטורים המושחזים בעיתונות ומבקרי האמנות היהודים לא היו תמימים. הם ידעו שלא אוהבים אותם, בין השאר דווקא בגלל השפעתם העצומה. אך עד עלות הנאצים לשלטון הם הגדירו באירוניה חלק מהאנטישמיות הגרמנית כ"רשעות טובה וותיקה". עמוס אילון מתאר להפליא את האהבה הנכזבת הזאת, את ההומור ואת האומץ של יהודי גרמניה במאבקם להתערות בתרבות עשירה ומגוונת שחלקם יצרו במו כשרונם, ורובה עוינת אותם. אבי תמיד אמר שהשואה היא מוצר גרמני אופייני, ש"זה לא היה יכול לקרות בארץ אחרת". הוא לא אמר ש"המוות הוא אמן מגרמניה", כמו פאול צלאן, אבל אחרי נסיעה אחת לבית מגוריו בילדותו מעולם לא חזר לשם עוד. געגועיהם של יהודי גרמניה (ואוסטריה) למולדת הישנה בצד אופני ההתערות המיוחדים שלהם בארץ ישראל הפכו אותם לקורבנות במובן זה, שאין דרך לתקן עוולות מן העבר, כי הוא עבר.

אלפרד ליכטנשטיין

משורר אקספרסיוניסט, נפל במלחמת העולם הראשונה (1889-1914). אין (כמעט) גרמני שאיננו מכיר את השורה "רק מי שידע געגוע, מבין מה אני סובל".

בְּעָרִים זָרוֹת אָנִי סוֹבֵב לְלֵא מְשׁוֹט
חֲלוּלִים הֵם הַיָּמִים הַנֶּכְרִיִּים, כְּמוֹ גֵיר
אֶת, בְּרִלִין שְׁלִי, הוֹלֶלֶת, חֲלוּם אוֹפִיּוּם,
רַק מִי שֶׁמְכִיר גְּעֻגוּעִים, יוֹדֵעַ מָה אָנִי סוֹבֵל

אריך קסטנר

סופר, וסופר נפלא לילדים ולנוער (1899-1974)

גדלתי על ספרי אריך קסטנר בתרגום העברי הנפלא של אלישבע קפלן, וכן של מ"ז וולפובסקי ואלתר איילי (אינדמן) בעריכת אברהם שלונסקי. דני מ 35 במאי, אמיל, גוסטב, דינסטג הקטן והפרופסור היו חברי ילדותי. אני זוכר קטעים שלמים מהספרים האלה, ובמשפחה אנחנו עדיין מנהלים חידוני-סרק (כי ברור שכולם יודעים את התשובות) בשאלות על פוני היטכן, על מי נאמר ש"לא אחר שמו אלא שמו הוא אחר", מי אמר למי "לו היה זה למצער כדור תותח", או "היישר נוכח פניכם". גוסטב גויס כצוללן, או נפל בסטלינגרד, או הצטרף לס"ס. רק מאוחר יותר הכרתי את קסטנר שחיבר את פביאן, הרומן שאולי לא היה חד משמעי די הצורך בתקופה האפלה ההיא. במוזיאון קטן וחביב בדרודן מנציחים את קסטנר, גם את מי שכתב את השירים המלנכוליים והסטיריים.

Nחרי כארבעים מחזות, עשרות קטעי פרוזה, מאות שירים, ומעשיות האחים גרים, שתרגמתי מגרמנית, הבנתי, באיחור קל, שהתרגום הוא דרך ללמוד כדי להבין. אתה חייב להפנים משהו, לעבד אותו ואז לעצבו מחדש דרכך. עתה בברלין אני מנסה לראות את העיר ואת הארץ ואת מה שקורה בה גם דרך עיניהם של משוררים, רובם מתים. אבי נולד בכפר קטן בהסן, אמי - בווינה. עד גיל חמש גדלתי בירושלים המנדטורית של שנות הארבעים ברחוב אבינועם ילין בשכונת גאולה. דיבור בגרמנית ברחוב לא היה מקובל באותם ימים, משום מה. אפילו ברחביה היקית היסטו קצת, כך למדתי כאשר עברנו לרחוב סעדיה גאון על גדות עמק המצלבה, כשדירתנו בגאולה נפגעה מהפגזה. הורי דיברו ביניהם גרמנית בבית, ועד היום נוח לי לשמוע את השפה הזאת. כאיש תרבות גרמניה, שקרא וציטט למכביר מתוך גתה, שילר, היינה ותומס מאן, הקניט אבי את אמי, שדיברה וינאית, בטענה שאוסטרית היא בכלל גרמנית שגויה. אבל במבטא ההסי של אבי משמיטים לעתים קרובות את סיומות המילים ולכן מטושטשות גם בגרמנית שלי ההטיות המסובכות של היחסות בגרמנית, האקזוטיב, הגנטיב, הדטיב והנומינטיב. גם לכן נסעתי לברלין, כדי לשפר את הדקדוק ואת הכתיבה שלי בגרמנית. גם דרך התרגום.

קורט טוכולסקי

משורר, עיתונאי, סטיריקן ומבקר יהודי (1890-1935)

"לא, גרמניה אינה מעל הכל ואיננה ניצבת מעל הכל לעולם. אך על אף הכל היא ארצנו. כן, אנו אוהבים את הארץ הזאת. ועכשיו אומר לכם משהו: לא נכון שאלה הקוראים לעצמם "לאומיים", ואינם אלא בורגנים-מיליטריסטים, ניכסו לעצמם את הארץ הזאת ואת שפתה; ולא נציג הממשלה בחליפתו ולא מפקח החינוך וגם לא האדונים והגבירות בקסדות הפלדה הם לבדם גרמניה. גם אנחנו כאן עדיין. אנו בזים לדגלים - אך אנו אוהבים את הארץ הזאת. וכשם שהכנופיות הלאומיות רועמות מצעדיהן על פני הכבישים - באותה הזכות, אותה

יש בברלין 20100 בתי מרווח ומלונות,
6300 רופאים ו 8400 ספרי-נשים
117000 משפחות מענינות מאד שיהיו להן דירות.
אך אין להן, תכל'.

האם קריאה במספרים כאלה משתלמת?
האם הם מלמדים דבר מה או רק נדמים כאלה?
ברלין היא מישבת ב 4500000 בני אדם
ורק ב 32000 תזירים מבחינה סטטיסטית.
אז מה לחשב?

בשדרת אונטר דן אייכן בשטגליץ ניצב עדיין, צבוע יפה מחדש בכתום אדמוני, הבניין שאליו נאספו - ובו חושב ערכם הכלכלי המדויק של - בגדים, נעליים, משקפיים, עטים נובעים, ארנקים ושעונים של מי שלא נזקקו להם עוד מעל שמי אושוויץ ובירקנאו. בשבתון שלי אני גר קרוב מאוד לשם, בשכונת ליכטרפלדה ווסט, שהופצה קשות בידי הבריטים והאמריקאים, בגלל מפעלי תעשייה שהיו שם. לשטגליץ נסע קסטנר בחשמלית שאיננה פועלת עוד כיום, כפי שסיפר באחד מ"הרהוריו" באמיל והתאומים, כדי לשוח ולפוש, רמז קטן לזעיר-בורגנות, גם של עצמו. שטגליץ היא רובע מגורים של המעמד הבינוני, פחות או יותר, מקום ירוק ושלו בדרום מערב ברלין. במרכז המסחרי ניצב קיר זכוכית גדול ועליו שמות יהודי הרובע שגורשו ונרצחו. אחר הצהריים שקט שם ברחובות הצדדיים, כמו ביום כיפור בארץ, כמו אחרי שואה. איפה כולם? מדוע אין ילדים ברחוב? איפה קסטנר? אני מחפש אותו באחד מבתי הקפה המרובים, מבקש שתי ביצים רכות בכוס, יודעי דבר מבינים על מה אני מדבר, או שותה קפה בתוך כדי הצצה מנומסת אך חודרנית בשכניו בשולחן הסמוך, וכותב את השיר הבא. הרבה אפור היה בקיץ 2005 בברלין.

רומנסה עניינית

כשהפירו זה את זו שמונה שנים
וצריה להגיד שהפירו היטב,
אהבתם לפתע נעלמה
כמו כפפה או מקל אצל אחרים

הם היו עצובים, נהגו כמו שמחים
נסו נשיקות, כמו כלום לא קרה
הסתכלו זה בזה ולא ידעו מה
היא סוף-סוף בכתה, הוא צמד לידה

מהחלון הם יכלו לנפנף לספינות
הוא אמר שכבר ארבע ורבע
והגיע הזמן לקפה בסביבה
בסמוך התאמן בן אדם בפסנתר

הם הלכו לקפה הקטן בשכונה
בחשו, בנשו בתוך ספליהם
בצרב עדין ישבו שם
ישבו לבדם ומלה לא דברו
פשוט לא תופסים איה זה קרה

פנטסיה על מחרתיים

וכשפוצה המלחמה הבאה
הנשים אמרו - לא! ניי!
ונעלו אחים, בנים ובצלים
חוק-חוק בתוך הבית.

אז הן פשוט, בכל הארצות
מול בתי כל הקצינים
ואחוזי בידים במקלות
ושלפו החוצה את הפרגונים.

אותם השכיבו על הפרך;
כל מי שפקד במלחמה הזאת:
אדוני הבנק ואלי התעשייה,
גנרלים ושרים.

כה נשברו להם כמה מקלות לשנים
והשתתקו פיות של כמה שחצנים.
בכל הארצות עלו צוניה וצצקות
אבל בשום מקום כבר לא היו עוד מלחמות.

אחר-כך: הנשים חזרו הביתה
לאחים, בנים ובצלים
ואמרו להם שנגמרה המלחמה!
הגברים לטשו מבט מהחלון החוצה
ולא העזו להביט אז בנשים...

ברלין במספרים

בואו ונתפסה את ברלין במספרים!
ברלין היא עיר מפרטה,
916 בתי קברות לה
ו 190 קפות חולים.

53000 ברלינאים מתים בה בשנה,
רק 43000 נולדים
אך ההפרש לעיר איננו מסכן,
כי 60000 אלה מצטרפים.
האח!

בברלין יש 900 גשרים בצורה,
היא משתמשת ב 303.000.000 קילו בשר.
ברלין מתרחשים 40 מקרי רצח מצלחים.
והרחוב הכי רחב בה הוא קורפירסטנגם.

מדי שנה יש בברלין 27600 תאונות.
יש בברלין 606 קונקורסים, אמתיים ומדמים,
ו 57600 תושבים פורשים מאמונה וכנסיות.
ויש בה 700000 תרגולות, יונים ואנזים.
הללויה!

יש בברלין עולם תחתון לא מטאפורי, עם בונקרים ומקלטים וציוד ושרידי אפסנאות מתקופת מלחמת העולם השנייה. הצטרפתי לסיור מודרך באחד המקלטים התת-קרקעיים המבוצרים הללו עם מדריך שמאלני, ביקורתי ושנון. הוא הסביר למי הרשו ולמי לא הרשו להיכנס למקלט בעת אזעקה. גם זו היתה הזדמנות לחסל חשבונות עם אנשים לא אהודים מסיבות אישיות או פוליטיות. בחללי המקלט הגדול בחרו כמה אנשי תיאטרון להעלות הצגה על אשמתם בצד קורבניותם של הגרמנים, בעיקר של הנשים הרבות שחיילי הצבא האדום אנסו. המארכת היתה בלונדינית קרת עיניים כחולות שהתנהגה כמו נאצית, כפי שמתבקש מתיאטרון site-specific ובעל אופי דוקומנטרי. תחילה היא חילקה שאלונים - שעניינם שם, מוצא, גיל. את הגרמנים הסלקציה הזאת זעזעה יותר. במהלך ההצגה אחר כך הפכה המסכנה לקורבן אונס מצד הרוסים הכובשים, בסצנה שהתרחשה מעבר לדלת של התא הסמוך ובצוויחות אימה. נכנסתי והודעתי למענה ולמעונה שבנוכחותי לא עושים דברים כאלה. השחקניות היו בהלם, אך בשיחה בבית המרוח הסמוך לאחר ההצגה הודו, שהתערבות מצד הקהל היתה בעצם תוצאה של הפרובוקציה מצדן. כל מי שיטען בצדק שאין מה להשוות בין המעונות הגרמניות לבין הקורבנות "האחרים", כבר השווה. בשיחה אחרי ההצגה הבעתי משהו מהסתייגויותי כלפי ה"השוואה"... הם קצת הבינו וקצת לא, מה לעשות. גם תיאטרון גרוע הוא חוויה חיה.

אַלְכֶסַנְדֶּרְפֶּלְאָן וּבִאָנְהוֹף צו.

פְּרֻדָּה מִמְּחָר הַגִּיעָה אֶתְמוֹל
זֶה הַחֲלוּם הַגֶּרְמָנִי
סוּף סוּף מִתְאַחֲזוֹת הָאֲחִיוֹת
תַּחַת הַתְּפוּחַ שְׁתֵּי מִכְשָׁפוֹת

מִי שְׂכֹחֵתָב הוּא שְׂנֵשָׂאָר
כָּאֵן אִו שָׁם אִו הֵיכָן
מִי שְׂכֹחֵתָב - רְדוּףָה הוּא
כָּה אִו כָּה

בית ברכט הוא מוסד תרבותי מכובד ובו מתקיימות הרצאות על ספרות, שירה ותיאטרון בעיקר בהקשר החברתי והפוליטי, לא רחוק מהברלינר אנסמבל. רוחו של ברט ברכט המסכן שורה שם עדיין, צל פרולטרי כבד. השנה מלאו חמישים למותו, וגם לי הזדמן לדבר בבית ברכט על תיאטרון ישראלי ומעט גם על השפעתו של ברכט עלינו.

ברטולט ברכט, זמנים אפלים

מחזאי, משורר - מהמשפיעים ביותר על התיאטרון במאה העשרים (1898-1956)

בְּאֵמֶת אָנִי חַי בְּזַמְנֵים אֲפֵלִים!
הַמְלָה הַתְּמִימָה הִיא טִמְטוּם. מִצַּח חֶלֶק
מַעֲיֵד עַל חֶסֶר רְגִישוֹת. מִי שְׂצוֹחֵק
פְּשׁוּט עֲדִין לֹא קָבַל
אֶת הַבְּשׂוּרָה הַגּוֹרָאָה.

אֵילוּ מִיָּן זַמְנֵים אֱלֹהִים,
שְׂשִׁיחָה עַל עֲצִים הִיא פֶּשַׁע כְּמַעַט.
כִּי הִיא כּוֹלֶלֶת שְׂתִיקָה עַל כָּל כָּה הַרְבֵּה זְנוּעוֹת!
מִי שְׂהוֹלֵךְ שָׁם שְׁלוֹ כְּרָחוּב
כְּבָר אֵינּוּ בְּטוֹחַ הַשֵּׁג לַחֲבָרִיו
הַשְּׂרוּיִים בְּמַצוֹקָה?

גִּכּוֹן: אָנִי מַצְלִיחַ עוֹד לְהַרְוִיחַ לְפָרְנֶסְתִּי,
אֲבָל תֵּאֱמִינּוּ לִי: רַק בְּמַקְרָה. שׁוּם
דְּבַר מִמָּה שְׂאָנִי עוֹשֶׂה לֹא מַצְדִּיק אֶת זֶה שְׂאָנִי אוֹכֵל לְשׁוֹבַע.
רַק בְּמַקְרָה אָנִי בְּסֻדֵּר. (אִם מְזִלִי יִבְגַּד בִּי, אָנִי אֲבוּד.)

אוֹמְרִים לִי: אֲכַל וְשָׂתָה אֶתָּה! תִּשְׂמַח שִׂישׁ לָךְ!
אֶךְ אֵיךְ אֲכַל וְאֵיךְ אֲשָׂתָה כְּשֵׂאָנִי
תוֹלֵשׁ מִיד מִי שְׂרָעַב אֶת מַה שְׂאָנִי אוֹכֵל,
וְכוֹס הַמַּיִם שְׁלִי חֶסֶרָה לְצִמָּא?
וְלִמְרוֹת זֹאת אָנִי אוֹכֵל וְגַם שׁוֹתָה.
הֵייתִי בְּרָצוֹן חֲכָם.
בְּסָפְרִים הַעֲצִימִים כְּתוּב מַהוּ חֲכָם:

דיטר שטראוב

משורר (נולד ב-1934)

בְּעִיר
גְּדוּלָה כְּמוֹ בְּרִלִין
פּוֹרַחַת הַטְּפָשׁוֹת
מִכָּל חֲלוֹן זָקוּן.
בְּכָל פְּרָצוּף זָקוּן
צוֹמַחַת וְגִדְלָה שְׂנָאָה
וּמִלְחָמָה.
כָּל יוֹם יוֹם בְּרוּךְ-אֵל
מִשְׂתַּלַּחַת מַחְלָה גְּדוּלָה
עַל הָאָבִוּ הַזָּקֵנָה
וּבְרָחוּבוֹת הַזָּקֵנִים
הוֹפְכֶת אֶף הַשֶּׁמֶשׁ בְּעֵצְמָה
לְאוֹיֵבֵת זָקֵנָה גְּדוּלָה.
הֲרִי יִכְלַתֶּם כְּלַכֶּם לְמוֹת
עִם זָקֵנְתְּכֶם וְטַפְּשִׁיתְּכֶם.
מִחוּץ לְכֶם אֲנַחְנוּ מַחְפָּשִׁים
אֶת הַסוּד הַקָּטָן
שֶׁל אֵל הַפְּרָחִים הָרוֹקֵד.

תומס בראש, יפהפיית החוחים ובשר חזיר

מחזאי, סופר ומשורר יהודי (1945-2001)

מִי מִסְתַּלֵּק לוֹ לָאָן
מִי מְדוּעַ גִּשָּׂאָר לוֹ הֵיכָן
מִתַּחַת לְעֵנָן חוֹק דְּלִיפָּה

להמנע מריבו ומקבלו של העולם ולבלות
את הזמן הקצר בלי אימה
וגם להסתדר בלי אלימות
לגמול בטוב על רע
לא להגשים משאלותיה, אלא לשכח
זה נחשב חכם.
את כל זה אני לא יכול:
באמת, אני חי בזמנים אפלים.

אבל רולף בירמן הזמר התייחס אליו במדויק, נדמה לי:

רולף בירמן, מר ברכת

איש תיאטרון, סופר, משורר וזמר (נולד ב-1936)

שלוש שנים אחרי מותו פסע מר ברכת
מבית העולמין ההוגנוטי
לארץ פרידריה שטראסה
אל התאטרון שלו

בדרך הוא פגש
שתי נשים שמנות
איש שמן אחד
גער

מה זה, חשב, אלה הרי
הקרוצים מארכיון ברכת
מה זה, חשב, צדין לא
גמרתם עם כל צרמת הנגרות?

הוא גחך בינו לבינו
כי גרם להם כל כך הרבה עבודה
(משעממת, עבודה כזאת)
והצטחק בצניעות חסרת-בושה
והיה מרצה

כריסטיאן מורגנשטרן, מעשייה בת זמננו

משורר וסופר שהושפע משירי גונסנס אנגליים, מניטשה
ומרודולף שטיינר (1914-1971)

ארונות נפתחים מעצמם
ארונות נפצרים ופולטים
מקטרגים, מכנסים ובגדים
ופריטי-לואי של הנ"ל

נודדים בתללו של תהדר
קמו תלום מיקוד במיגו
מתנופפים אנה ואנה, פוסעים

בדיוק כמו בימים שהשתמשו בהם

על הספות ועל שידות
רואים אותם יושבים נחים
על כרסאות, ליד השלחנות
ליד האח ובגמחות

מוזרים הם למראה
בלי ראש, בלי יד, גברים, נשים
ובכל זאת מתפלאים הכל בצדק
שהם אינם אומרים ולו מלה

מקטרן זה וזו התצאית
שניהם שותקים כמו קיר
וגמנעים, כמו במעשייה שמשכבר,
לקרא פרגז, קלרה זה לזו

בלי פה אף הגה לא נוצר
כה למדו כבר כילדים
וכה דוברים סודר ואפודה
במחנה אלמת אה-ורק

אחת אחר חצות פועם שעון, ארונות צורחים
בואו, ניסלח לכם האל!
דלתות ארון ברעש גטרקות
ורק שמלה אחת אינה תלויה על הקולב

ליל רום-קיץ

יש משהו בזה, ככה לשכב,
מתנה צבעוניות הלילה בעינים,
ככה לרנף בתללו של היקום
בסירת כדור-הארץ - אפלה!

צרצרים עוגבים על עינות
חולפים ממלמלים על פני שדות,
ובמרום משוטטים הידידים
בהרמוניות מפלאות.

ולידה, מרגיש ילדה
שלקתפך נסמכת,
ובנשיקה לגעת בשערה
המכסה רבוא של כוכבים.

יש משהו בזה, ככה לנדוד
לנוכח פני הנצח,
לחוג על פני כוכב הלכת
ללא אמר, כה אחד כמו שנים.

הבוקר התמלא ממך

הבקר התמלא ממך...
 דמע לעתים עוטה דמותך,
 אופפת כמו קרן זמר:
 רק את לבד היית לי אור היום.

השמש את פני הארצה,
 אך לפניה שמש לא ראיתי.
 מסגורים היו לי מרחבי העין
 ממך, כטל שמי.

לילה

הגיע לילה ואליו בא לבי.
 לא מחזיק, לא מחזיק עוד מעמד אצלי
 לכן נשכב אצלה על התווה.
 כמו אבן הוא שוקע פנימה אל שלה,
 רק שם ימצא מנוח,
 נח על קרקעית האת שלו לצד.

הגיע לילה ואליו בא לבי...

מרתק במיוחד היה המפגש עם בחורה בת 33 (שנת מותו של ישו) שיש לה סטיגמטה; אני מרשה לעצמי להדגיש, בגלל הייחוד, אולי הסנסציוני, של העניין הזה. היא נראית ומדברת נורמלית, חביבה ושפויה לחלוטין. היא יהודייה מצד שני הוריה, משכילה, אינטליגנטית ובעיקר (בהקשר הנוכחי) בעלת הומור משובב לב. לטענתה לא אכלה כבר כמה חודשים, אך נראית בסדר גמור, יפה, תמירה, ושותה רק מים. לא מהתנזרות, לטענתה, אלא כיוון שגופה אינו קולט מזון. ככה. היו לנו כמה שיחות ואולי תהיינה עוד. ולא בגלל שעדיין (!!!) לא זיינתי קדושה (אם וכאשר ורק אחרי מותה אי"ה בעוד שנים רבות, כלומר הקדושה, לא הזיון). הנה הזדמנות לתהות על הקשרים המסובכים כל כך בין הגוף, לבטח; הנפש, אנחנו מניחים; והרוח שבשמה, האמנם, קרה הדבר זה כשנה וחצי. חבריה וידידה (לעדותה) בהלם, באי-הבנה, בריחוק. יש לה בעל המבוגר ממנה בל"ו (צדיקים וגם) שנים, ארכיטקט. סטיגי היא ארכיטקטית במקצועה, באחרונה עוסקת במתן הרצאות על מה שקרה לה בתחושת שליחות, בצורך "להעיד" על ייסוריו של ישוע. אני סקרן לקרוא את ספרה היוצא לאור בימים אלה. יש לה חזונות וחזיונות, כאילו היא חיה בימי הצליבה, פרטי-פרטים. לא זר לי ההגיג שתופעות קיצוניות ונוצריות כל כך מושתתות על רקע פסיכולוגי שאינו בלתי קשור בטראומה אי-שם בעבר. סטיגי נמנעה מלענות על שאלתי בדבר רקע פסיכולוגי אפשרי לתופעה. אולי משום שתחושת הריאליזם של חוויותיה חזקה בהרבה מזו של המציאות הרגילה האופפת אותה בכל ימי השבוע, למעט יום השישי, בו נצלב המושיע, שאז היא בעולם אחר. שוב עולה השאלה המוצגת ב"לשבור את הגלים" [פון טריר] וב"הקורבן" [טרקובסקי] על הקשר הלא-מוציא מבחינה לוגית בין ההסבר הפסיכולוגי לבין הפרשנות הדתית. ייתכן שאף לא אחד משני ההסברים (כולל, כמובן, גם הרקע התרבותי, שהרי לא תמצא

מונגולי, למשל, עם סטיגמטה) מסביר את התופעה עד הסוף. מן הסתם סמיך הדם מהלוגיקה.

גראלד צשורש, החומה נופלת

משורר ופעיל נגד המשטר המזרח גרמני, נאסר בשל פעילותו (נולד ב-1951)

הם עמדו וצצקו
 הסוף. זה לא צחוק.
 אף פעם לא הרימו
 ידים. לא התמיצו שום הידר.

הם עברו על פני ודרה
 השרירים. ככה פשוט.
 את הכי טוב
 שקחו. מאבד מאבן את הטעם.

הנס אנפריד אסטל, מכירת חיסול

משורר (נולד ב-1933)

דרה נחר
 הבתולי
 שבחומה
 מושיט לי
 צעירון שומר גבול
 את מנעולו
 למכירה,
 פטיש ומחוגה,
 תמורת מטבע זר.

ריינר קונצה, החומה

משורר מזרח-גרמני (נולד ב-1933)

כששחקנו אותה לא היה לנו
 משג פמה היא
 גבוהה פתוכנו

התרנגולנו
 לאפק שלה

ולדממת הרוח

בצל שלה כל האחרים
 לא הטילו צללים

והנה אנו עומדים
 מערסלים מקל הצטדקות

יונתן בני הזומן לברלין כ"כתב עירוני" עם עוד סופרים, ובחר לכתוב על שפת הסתרים של העיר, הגרפיטי. היא אינה זקוקה לתרגום:

מבין כל המוסדות התרבותיים בברלין, נדמה שאת הזמן הרב ביותר ביליתי ברכבת התחתית. הופתעתי לראות כמה אנשים קוראים ברכבת, ספרים אף יותר מעיתונים. כור בארץ ובשפה הגרמנית, מצאתי את עצמי קורא טקסט אחר, בלי מובן ובלי הוראה, ובכל זאת אופייני במיוחד לברלין: הגרפיטי; נדמה שאין אף עיר בעולם הכתובה לאורכה ולרוחבה ביסודיות ובחריצות כה יוצאות דופן, כשמבעד לחלון הרכבת נגלית המטרופוליטית התת-קרקעית של העיר כמגילה רצופה במאות אלפי שמות, אותיות, חתימות, קמעויות וקודים.

"ספר היצירה", המסמך הקבלי העתיק, ביטא את הרעיון שהעולם כולו נברא מאותיות. הבריאה כולה, על כל מגוון תופעותיה, אינה אלא אריג אינסופי של צירופים שונים של DNA טקסטואלי המתגלם בחומר. המקובל יכול לקחת חלק בפעילות האלוהית ובאמצעות כתיבת אותיות מסוגל לברוא, לשכלל את העולם או, לחלופין, להשמיד אותו; בטריפת השפה למרכיביה הוא יכול גם לפרק את המבנים המושגיים והתרבותיים הכולאים את תודעתו וללכת מעבר להם.

DKSMBL, SRWF, TZD. הרוב המוחץ של הכתובות אינן סיסמאות בעלות מובן, אלא סתם, רצפים בני שלושה, ארבעה או חמישה עיצורים. דומה מאוד לכתב העברי, שבו אין תנועות. את התנועה נושף פנימה הקורא (ובעברית "vocal" פירושו "movement") החולף בין העיצורים מבעד לחלון הרכבת המהיר. כיוון הרכבת גם קובע את כיוון הקריאה. כך מוענקת משמעות אחרת, מילולית לחלוטין, למובח "Stadtschreiber", שציין את תפקידי הרשמי וסיבת בואי לברלין, ואילו אני נעשיתי ל"Stadtleser", שבשל אי-ידיעת הגרמנית נאלץ לסגת אל התשתית הקדם-לשונית של העיר, לפני שהאותיות נאספות לידי גרמנית, לפני היות המילה.

הגרפיטי נוגע בו אחרת, והאיש ברחוב מביט בו אחרת. ומדהים לראות את התעוזה הראוותנית של אמני גרפיטי להגיע גבוה יותר ורחוק יותר מהציפיות שלנו, כדי למשוך את תשומת לבנו למקומות שאיש אינו נוגע בהם או מביט בהם, אל מרומי גורדי השחקים ותחת לשיפועי הגגות. ומה שהיה אנונימי לחלוטין ופונקציונלי ללא-זהות - נושא לפתע את חתימת האמן, חתימה שהיא עצמה זיקוק אידיטי של עקרון האינדיווידואליות והחד-פעמיות. חתימת הגרפיטי, כנוכחות גרפית-עירונית, היא "אנטי-מותג" כמעט בכל מובן - בניגוד למותג המשוכפל והמוזוהה, החתימה היא חד-פעמית במהותה ובו זמנית בלתי ניתנת לזיהוי. אין בה תועלת, ואין לה תפקיד כלכלי. ובעוד המותג מציב את עולם הדימויים כקיר בין האדם לעולם החומר, הגרפיטי, ככתב נטול רפרנט, פועל כמוליך של תשומת לב אנושית אל המציאות.

אותיות אלה הן הצל הכאוטי המטיל כל משפט בנוי כהלכה, הגיבויש שהוא העפר שאליו ישוב כל מבנה תרבותי. אלה אבני הבניין של מגדל בבל בדרכן מטה (ואפרופו בבל: שער אישטר, החנוק למרבה האירוניה באחד החדרים של מוזיאון פרגמון, מתואר שם בפרוטרוט קודם כל כמבצע של שימור ושחזור, ניקוי קורוזיה, התאמת טמפרטורות - ובכלל, כמעין מונומנט של דקדקנות הרואית, ובקיצור, כסיפור הצלחה של התרבות הגרמנית. והקירות שם, לידיעת הנוגעים בדבר, נקיים. גם סביב שער ברנדנבורג).

הגרפיטי אינו אידיאולוגיה כשלעצמו, גם לא ביטוי של אידיאולוגיה. אמנם, אגרופים שמאלניים מתנופפים פה ושם, וסימני קריאה מעידים על הצהרות בעד ונגד כל מיני עניינים - אך לא באלה תמצית הגרפיטי, כי אם במניפולציה המאגית של הכתב, שבאה להחזיר את העיר, כגולם שקם על יצרו, אל חומריותה הראשונית. הוא מונע מהארכיטקטורה את המובן מאליו, וכך, כמובן, משאיר אותה חיה. הפעולה האנרכית, האנטינומיסטית כביכול, פועלת למעשה להשיב היררכיה קדומה על כנה, היררכיה שבה סוף ישרת המבנה התרבותי את חירות הרוח ולא להפך.

עיקרון האיסור במגע, המופיע ברוב התרבויות הכוהניות, מגיע לשיא בלתי-מודע דווקא בעיר הגדולה: הכל הוא אסור במגע. הכל, כמובן, מלבד המוצר. זכות הנגיעה שמורה בלעדית ליחסים הכלכליים: אתה משלם בשביל לגעת, ומה שאתה נוגע בו, ראוי שתקנה. נדמה לי שהדברים היחידים שבהם נגעת מבלי לשלם עליהם בברלין הם ספסל בטירגרטן, המסילה במדרגות הנעות, והכפתור בדלת המטרו, שעליו אני מבטיח לשלם בביקורי הבא. לא נהוג לגעת בקירות, בגדרות, במדרכה - זה נחשב מלוכלך. תרבות העיר הפקיעה מהמרחב הציבורי את ה"tangibleness" שלו, ויצרה את הניגוד המודרני בין "עולה כסף" ל"טמא". הגרפיטי הופך את היוצרות (וכאן אנו נוגעים בעיקרון קבלי נוסף), הוא גואל את החומר, גואל אותו מהצורה שכפתה עליו התרבות. המעשה האמנותי-ונדלי הופך את לבני הקיר לקנבס ריק, ומשחרר אותן מהפונקציונליות התועלתנית. הקיר זוכה שוב לתשומת-לב האנושית: אמן

חומת ברלין, גרפיטי 1989